

Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2

Röjningsrösen i Nydala

– inför byggnation på fastigheten Norrby 3:1

*Vetlanda socken i Vetlanda kommun
Jönköpings län*

Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2

Röjningsrösen i Nydala

– inför byggnation på fastigheten Norrby 3:1

*Vetlanda socken i Vetlanda kommun
Jönköpings län*

Rapport: Anna Kristensson

Digital kartbearbetning: Samuels Björklund och Anna Kristensson

Grafisk design: Anders Gutehall

Tryckning och distribution: Marita Tidblom

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

Jönköpings läns museum

Box 2133

550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00.

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Innehåll

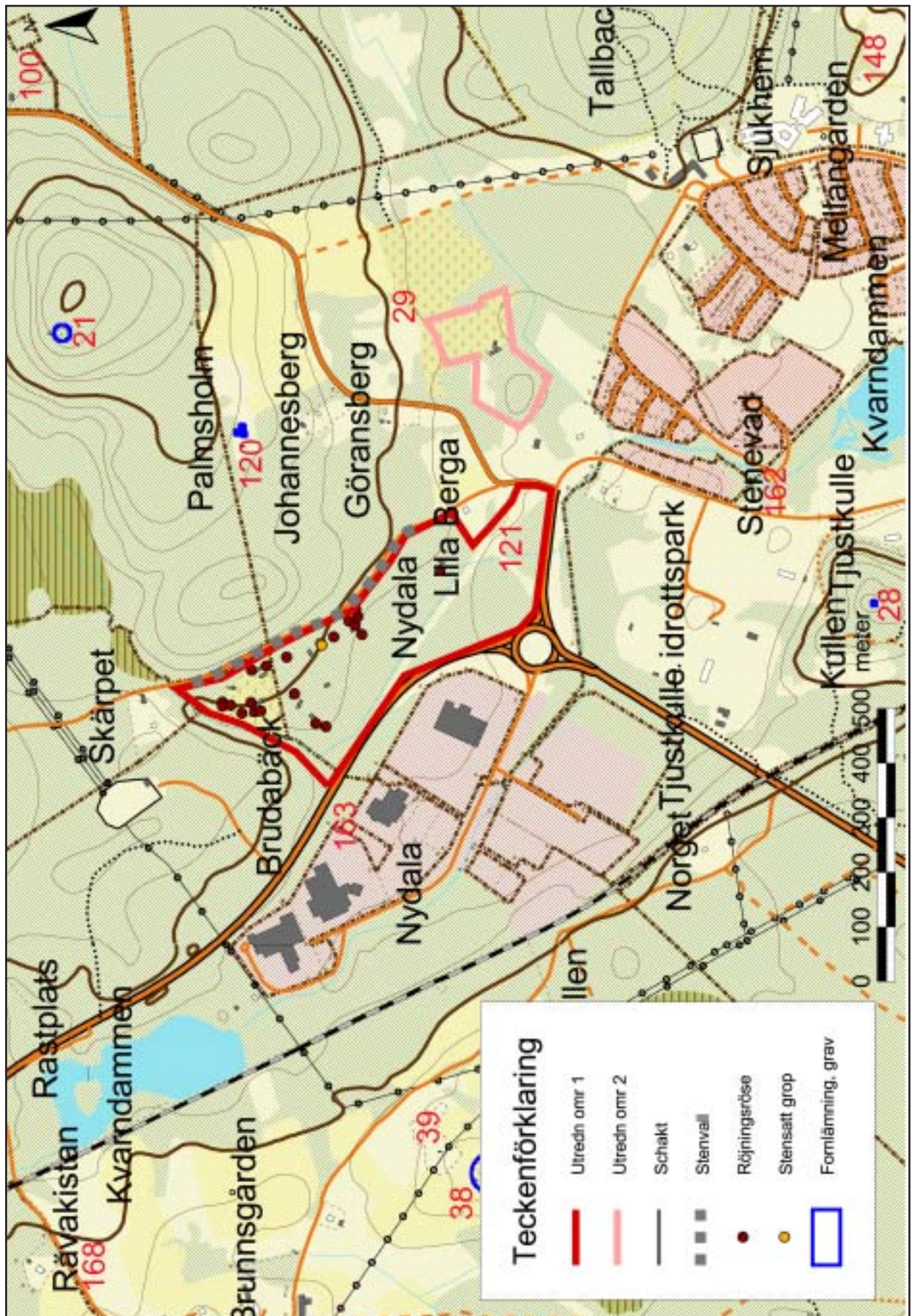
Inledning	5
Målsättning och metod	5
Topografi	5
Fornlämnings- och kulturmiljö	6
Tidigare undersökningar	7
Resultat	7
Område 1	7
Område 2	9
Sammanfattning	9
Åtgärdsförslag	9
Tekniska och administrativa uppgifter	9
Referenser	10
Tryckta källor	10
Otryckta källor	10
Arkiv	10
Kartunderlag	10

Figurer

Figur 1	Utdrag ur ekonomiska kartans blad Vetlanda 6F 3b	4
Figur 2	Område 1	8

Tabeller

Tabell 1	Röjningsrösenas storlek	7
----------	-------------------------	---

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad Vetlanda 6F 3b. Skala 1:10 000. Röda siffror är registrerade fornlämningar.

Inledning

Jönköpings läns museum gjorde i maj 2004 en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom fastigheten Norrby 3:1 med anledning av planerad byggnation. Utredningsområdet är beläget omedelbart nordväst om Vetlanda tätort och nordost om Nydala industriområde. Utredningen omfattade dels område 1, en ca 127 000 m² stor yta mellan gårdarna Skärpet och lilla Berga (JLM dnr 67/04) och dels område 2, en ca 25 000 m² stor yta (JLM dnr 147/04), som avses användas för tippning av schaktmassor och är belägen öster om lilla Berga (figur 1). Det förstnämnda området var betydligt större än vad som offererats för (i offerten angavs 22 000 m²). Detta berodde på ett missförstånd mellan beställare, utförare och länsstyrelsen. Då stora partier var sankade räckte ändå tiden till för att utreda hela ytan. Beställare var Tekniska kontoret, Vetlanda kommun. Fält- och rapportansvarig var Anna Kristensson, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Målsättning och metod

En kulturhistorisk förstudie, som utfördes hösten 2003 av Mikael Nordström, Jönköpings läns museum, visade att det på området (som där går under benämningen Himlabackarna) fanns spår av äldre odling i form av röjningsrösen, samt bra lägen för forntida boplatser på höjderna (Nordström 2003). Med anledning av detta ansågs en arkeologisk utredning nödvändig för att ta reda på om dolda fornlämningar skulle komma att beröras av byggföretaget. I länsstyrelsens kravspecifikation anges att utredningen ska söka bedöma och karaktärisera röjningsröseområdet; om det är av sentida eller förhistorisk–medeltida karaktär och om det innehåller andra typer av fossila åkerlämningar som terrasser eller andra typer av lämningar som gravar. Utredningen ska också genom sökschaktsgrävning fastställa om det inom området finns några förhistoriska boplatslämningar eller andra indikationer på förhistorisk eller medeltida verksamhet.

Inledningsvis studerades historiska kartor för att ta reda på hur marken brukats i historisk tid. Utredningen koncentrerades främst till de högt belägna partierna på område 1, som ansågs utgöra de bästa boplatslägena, hela området inventerades dock. 18 schakt, sammanlagt drygt 420 m långa, drogs på höjdlägena. Endast tre mindre schakt drogs på område 2, då marken där inte bör ha lämpat sig särskilt väl för forntida aktiviteter.

Topografi

Vetlanda ligger på Sydsvenska höglandet, utredningsområdets högsta punkt är 205 meter över havet. Trakten i kring är kuperad skogsmark och åkermark. Närmaste vattendrag är Bruabäcken som rinner i södra delen av utredningsområdet längs riksväg 31. Emån går söder om Vetlanda, ett par mindre dammar och våtmarksområden finns i anslutning till utredningsytan annars är Tångerdasjön det närmaste större vattendraget i närheten, belägen ett par kilometer åt nordost. Berggrunden utgörs av äldre granit och jordarten är morän (SGU 1957).

Utredningsområde 1 är beläget mellan de barrskogsbeväxta höjderna i nordost och Rv 31 i sydväst. Hela området sluttar ned mot sydväst. I nordost begränsas ytan av en mindre grusväg. I nordväst ligger gården Skärpet och i sydost torpet Lilla Berga. Nedan Rv 31 finns en tidigare undersökt yta som numera utgör del av Nydala industriområde (Borg 2001, Lorentzon, 2001). Där visade sig formationer som tolkats som fossil åkermark vara åstadkomna av naturen.

Vid föreliggande utredning var de delar av markytan som ska exploateras kalhuggna. Delar av de högre belägna uddliska plåtarna i nodöstra delen ska lämnas orörda och där stod barrskogen kvar. Ner mot Rv 31 är marken låglänt och sank, här har riksvägen tidigare dragit fram innan den flyttades längre västerut.

Utredningsområde 2 är beläget öster om Lilla Berga och strax norr om Vetlanda tätorts nordligaste belägna villabebyggelse. Den västra delen av området var beväxt med lövskog och sly. Ytan har länge använts som avstjälpningsplats för jordmassor vilket markeras av en höjd i terrängen. Den östra delen av utredningsområde 2 var beväxt med ett par meter hög granskog och sly, här är marken sank. Mitt i utredningsområdet fanns en remsa barrskog med en bäck och stora stenblock. De delar som är beväxta med granskog ska enligt exploatören lämnas orörda.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Fornlämningarna i utredningens närområde utgörs bland annat av gravar från järnåldern (fig. 1). Fornlämning 38 och 39, som ligger 800 meter väster om utredningsområde 1, är rester efter gravfält med högar, rösen och runda stensättningar. 400 meter nordost om utredningsområdet finns en gravgrupp med två högar och en stensättning som i fornminnesregistret beskrivs som tveksamma och svårbedömda. Äldre källor anger dock att det funnits fler gravar i området. Ytterligare 400 meter åt nordost finns ett ensamliggande röse. Tjustkulle (fornl. 28), en rund stensättning ligger 600 meter söder om utredningsområdet. Öster om denna finns en annan rund stensättning (fornl. 148). Vid den kulturhistoriska utredningen upptäcktes ännu en eventuell grav – ett tio meter stort röse – på en mindre höjdrygg strax väster om gården Skärpet. Fornlämning 29 som ligger strax utanför område 2 har tolkats som ett stensättningsliknande röjningsröse. Andra fornlämningar i närheten är ett vadställe (fornl. 162), torplämningar (fornl. 100 och 163) samt en åker som kallas Rävakistan (fornl. 168). Intill denna åker finns Föredadammen som med tillhörande kvarn byggdes under andra hälften av 1800-talet (Lorentzon 2001). På själva utredningsytan finns endast en registrerad fornlämning, en borttagen milstolpe som legat i södra delen av område 1, invid den likaledes borttagna riksvägen.

Studiet av historiska kartor visade att området har tillhört jordbruksfastigheten Mellangården. Torpet lilla Berga finns med på storskifteskartan från 1799. Ytorna nordväst om torpet har varit skogsklädda.

Omedelbart söder om området för tippning av schaktmassor har ett sågverk

legat vilket framgår av den ekonomiska kartan från 1955, enligt uppgift fanns det kvar fram till för ungefär fem år sedan. Stora delar av utredningsytan har rymt tillhörande virkesupplag.

Tidigare undersökningar

Förutom den redan nämnda kulturhistoriska förstudien över Vetlanda tätort (Nordström 2003) samt utredningen och undersökningen av Nydala industriområde (Borg 2001, Lorentzon 2001) har även en utredning gjorts inför anläggande av bilprovvningsanläggningen norr om Nydala industriområde. Odlingslämningar i form av röjningsrösen konstaterades (Hylén, muntligt meddelat).

I samband med anläggandet av gång och cykelväg vid Karlslund 2:1 och Tjustkulle 1:1 konstaterades röjningsrösen vid en arkeologisk utredning (Nordman 2002). Vid en förundersökning 2001 i Bäckseda söder om Vetlanda undersöktes flera röjningsrösen varav de äldsta daterades till senneolitikum–äldre bronsålder, andra till yngre järnålder–medeltid samt flera till efterreformatorisk tid (Häggström 2002). Bland odlingslämningarna fanns även en grav. Detsamma var fallet i Värmynderyd 1:1, ca 5 km norr om aktuellt område. Där genomfördes 1998 och 1999 undersökningar av fossil åkermark, boplatlämningar och två gravar (Engman och Nordström 2001). Gravarna daterades till romersk järnålder–folkvandringstid, men den fossila åkermarken har även nyttjats under medeltid och senare. I Tångerda 2,5 km nordost om utredningsområdet undersöktes 2001 boplatlämningar med spår av förhistorisk järnframställning (Lorentzon 2002).

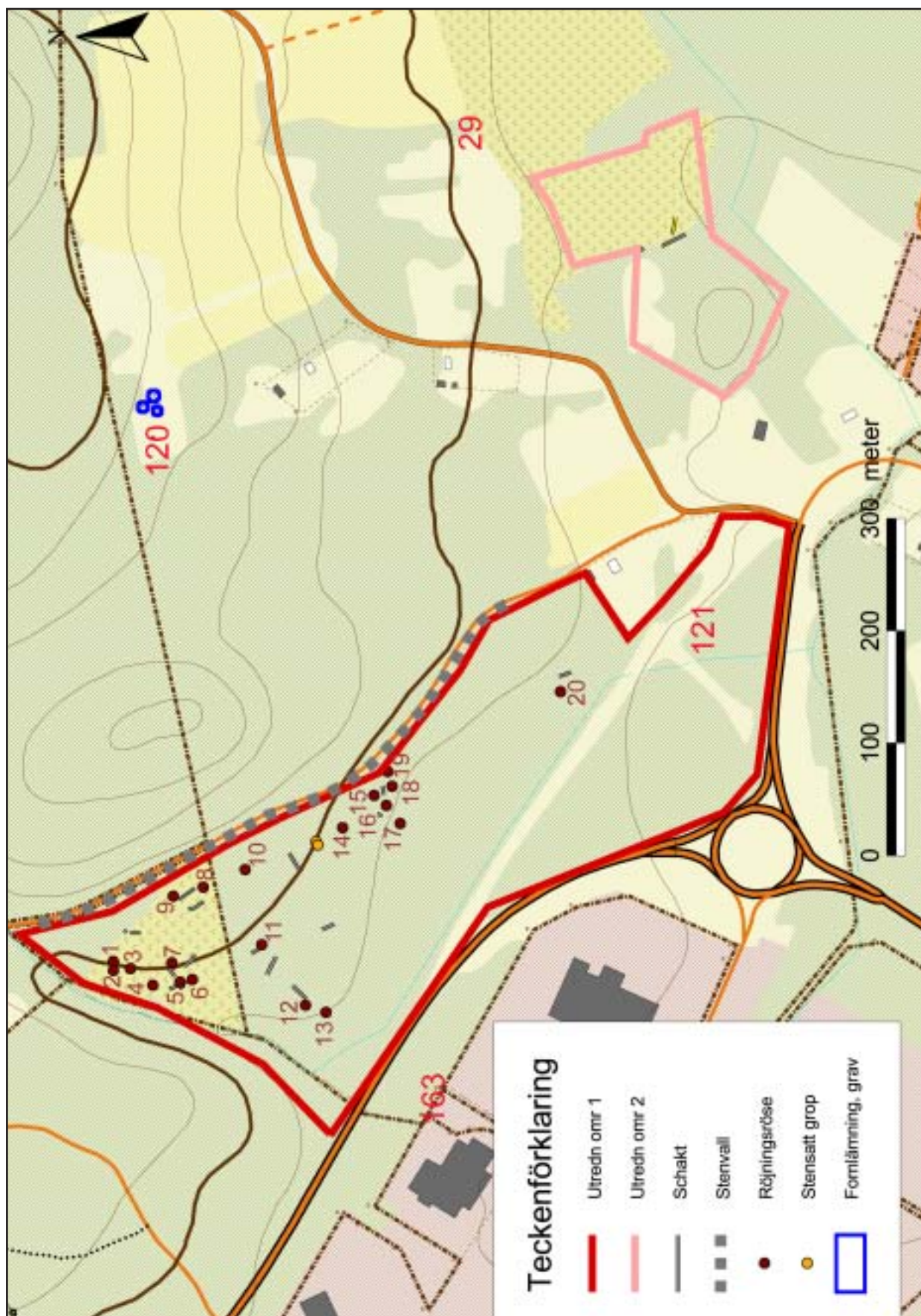
Resultat

Område 1

Sammanlagt 20 röjningsrösen mättes in. Fler röjningsrösen finns på norra sidan vägen som avgränsade utredningsområdet och antagligen även längre västerut. Röjningsrösen låg med 1–20 meters mellanrum i klungor på de höjdryggar som stack ut som uddar i landskapet (fig. 2). De var 2–5 m i diameter och välvda i formen, med blandat stenmaterial (Tabell 1). Utan undersökning går det inte att tidsbestämma dem, de kan således vara från förhistorisk tid men lika gärna spår av senare tiders åkerbruk. Undersökningar från andra platser har visat att även röjningsrösen som har sentida karaktär kan ha äldre material i botten. Ingen åkermark finns markerad på storskifteskartan från 1799 så troligen är odlingsspåren äldre än så.

Röjningsröse	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Diameter i meter	2	2,5	4	2	3,5	2	5	2,5	2,5	2,5	5	3	3,5	2	2,5	3	3,5	4	3,5	3

Tabell 1: Röjningsrösenas storlek.

Figur 2. Område 1 med röjningsrösen, stenmur och de två stenskodda groparna markerade. Skala 1:5000.

Schaktningen visade att grusig sandig morän fanns under ett tunt torvtäcke. Inga anläggningar som härdar eller stolphål kunde upptäckas och heller inga andra spår av fossil åkermark som terrasskanter eller åkerhak. Två stenklädda gropar hittades, dessa har troligen utgjort stolpstag för kraftledningsstolpar eller dylikt. En delvis raserad stenmur noterades längs med grusvägen i nordost.

Område 2

Den västra delen av område 2 var till stor del uppfylld av den stora högen med gamla schaktmassor och bedömdes inte möjlig att undersöka. Den östra delen var sank därför schaktades endast en mindre yta i skogskanten mitt i området. I schakten syntes fuktig sand men inget av antikvariskt intresse.

Sammanfattning

Jönköpings läns museum har, på uppdrag av Vetlanda kommun, genomfört en arkeologisk utredning på fastigheten Norrby 3:1 med anledning av planerad byggnation. Tjugo röjningsrösen och en stenmur påträffades.

Åtgärdsförslag

Länsmuseet anser att ytterligare undersökningar inte är nödvändiga på den utredda ytan. Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:.....431-1068-04
Jönköpings läns museums dnr:.....67/2004; 147/2004
Beställare:Vetlanda kommun, Tekniska kontoret
Rapportansvarig:Anna Kristensson
Fältansvarig:Anna Kristensson
Fältpersonal:.....Jenny Ameziane, Anna Kristensson
Teknisk inmätning:Samuel Björklund
Fältarbetstid:.....2004-05-05–2004-05-07
Län:Jönköpings län
Kommun:Vetlanda kommun
Socken:Vetlanda socken
Fastighetsbeteckning:.....Norrby 3:1
Belägenhet:.....Ekonomiska kartans blad: Vetlanda 6F 3b
Koordinater:x 6369000; y 1455780
Undersökningsyta:150 000 m²
Fornlämningstyp och tidsperiod:...Fossil åkermark, förhistorisk–historisk tid
Tidigare undersökningar:Dnr 253/2003, rapport 2003:67

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Borg, J. 2001. *Nydala 5:8. Förundersökning inför planerad industriablering*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2001:35.
- Engman, F. och Nordström, M. 2001. Trehundratio röjningsrösen och en grav – markutnyttjande under tusen år i Vetlandatrakten. *Tidskrift 2001, volym 1*. Kalmar.
- Häggström, L. 2002. *Ett landskapsrum med utsikt. Arkeologisk förundersökning av fossil åkermark och gravar i samband med utvidgning av bergtäkt. Bäckseda socken, Vetlanda kommun*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2002:14.
- Lorentzon, M. 2001. *Fossil åkermark i Nydala. Inför utvidgning av Nydala industriområde, Nydala 5:8*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2001:16.
- Lorentzon, M. 2002. *Boplatslämningar från järnålder och medeltid. Undersökning med anledning av ledningsdragningar i Tångerda by. Vetlanda socken och kommun*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2002:12.
- Nordman, A-M. 2002. *GC-väg i Karlslund. Arkeologisk utredning*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2002:54.
- Nordström, M. 2003. *Vetlanda tätort – inför fördjupad översiktsplan. Kulturhistorisk förstudie*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2003:67.
- SGU 1957. Ser. Ba NR 16, nr 17.

Otryckta källor

- Hylén, H. 2004 Muntlig uppgift ang. utredning för bilprovning i Vetlanda.

Arkiv

- Jönköpings läns museums arkiv. Jönköping.
- Lantmäteriets forskningsarkiv. Jönköping.

Kartunderlag

- Akt 21 Vetlanda socken. Storskifteskarta över Vetlanda bys inägor. Upprättad 1799.
- Akt 33 Vetlanda socken. Storskifteskarta över Vetlanda kyrkbys ägor. Upprättad 1807.
- Akt 48 Vetlanda socken. Laga skifteskarta över Vetlanda Norrby. Upprättad 1844.